

De openbare bibliotheek als leeskanaal

Frank Huysmans

Dit artikel verscheen in [Boekman 108](#) (september 2016), pp. 32-35.

Enkele cijfers in dat artikel zijn in deze versie geüpdatet (op 2 september 2016).

De openbare bibliotheek is ruim een eeuw oud maar nog zeer vitaal. Met nieuwe diensten en speciale programma's blijft zij een belangrijke factor bij het verspreiden van boeken onder een breed publiek.

'Boeken', 'lezen', en 'lenen' zijn de woorden die Nederlanders het eerst noemen als associaties bij 'openbare bibliotheek'.¹ Niet verwonderlijk, want het bieden van toegang tot een professioneel samengestelde boekencollectie voor inzage en uitleen was de belangrijkste functie van de openbare bibliotheek in de ruim honderd jaar van zijn bestaan in Nederland. Het takenpakket van 'de bieb' is feitelijk, en sinds ruim een jaar ook wettelijk, breder.² In deze bijdrage is de blik voornamelijk gericht op een van de vijf functies: 'lezen en literatuur'. Geïllustreerd wordt welke rol de openbare bibliotheken in Nederland spelen als leeskanaal naast de boekhandel en de online verkoop. Hoewel deze minder groot is dan 25 jaar geleden kan de bibliotheek nog altijd als 'leesmotor' worden betiteld.

Trends in lenen en leden

De hoogtijdagen van de openbare bibliotheken lagen in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Tussen 1965 en 1980 steeg het aantal leden van een naar vier miljoen en het aantal uitgeleende boeken van rond de dertig miljoen naar ruim 170 miljoen jaarlijks. Tot begin jaren negentig lukte het de gezamenlijke vestigingen dat aantal uitleningen vast te houden. Vanaf toen zette een daling in. Volgens de laatst beschikbare cijfers uit 2015 werden er nog zo'n 73 miljoen boeken uitgeleend op een totaal van 79 miljoen uitgeleende materialen. Zowel fictie- als non-fictieboeken worden minder uitgeleend. Op een totaal van 3,8 miljoen leden betekent dit dat in 2015 een lid op jaarbasis gemiddeld 19 boeken leende.³

Bij lidmaatschap is het van belang een onderscheid te maken tussen jeugd- en volwassen leden. Het aantal leden van 18 jaar en ouder daalt sinds de jaren negentig gestaag. Tegenover de 2,3 miljoen volwassen leden van toen stonden er in 2015 nog 1,5 miljoen. Bij de jeugd was er tot 2005 ook een daling tot net onder de twee miljoen. Sindsdien is er weer sprake van groei. In 2015 telden de gezamenlijke bibliotheken 2,3 miljoen jeugdleden. Gezien de daling in ook het aantal uitgeleende jeugdboeken betekent dit wel dat de jeugdleden van nu minder boeken lenen dan die van twintig jaar geleden.⁴

E-boeken

Vanaf 2013 is het mogelijk om als lid van de openbare bibliotheek e-boeken te lenen die na de overeengekomen termijn vanzelf van tablet, e-reader, smartphone of computer verdwijnen. De Vakantiebieb-app werd in de zomer van dat jaar geïntroduceerd. In januari 2014 gaf minister Bussemaker het startschot van een landelijke e-boek-portal.

Deze twee diensten houden het volgende in:

- Leden van een openbare bibliotheek kunnen inloggen op de landelijke portal. Medio 2016 zijn er zo'n 11.500 titels te leen, wat gelijkstaat aan een kwart van de in Nederland digitaal beschikbare titels. Een digitaal-only-lidmaatschap is voor 42 euro af te sluiten bij de Koninklijke Bibliotheek.
- Leden én niet-leden kunnen een gratis app, de Vakantiebieb, downloaden. In vakantieperiodes komt daarin een beperkt aantal titels beschikbaar. In de zomervakantie van 2016 gaat het om 30 titels voor volwassenen en 30 voor kinderen.

Dat niet alle leverbare titels in de e-boek-portal terechtkomen, heeft te maken met het auteursrecht. Bibliotheken kunnen – binnen het zogenoemde leenrecht – van fysieke boeken alle titels collectioneren en uitlenen, mits daar een billijke vergoeding voor de rechthebbenden tegenover staat. Wat 'billijk' is wordt in de Stichting Onderhandelingen Leenrecht, waarin rechthebbenden en bibliotheken zijn vertegenwoordigd, bepaald. Bij e-boeken hebben bibliotheken niet dezelfde mogelijkheid. Ze zijn afhankelijk van de toestemming van rechthebbenden (auteurs en uitgevers) voor wat ze wel en niet kunnen uitlenen. Daarover vinden aparte onderhandelingen plaats. Openbare bibliotheken spannen zich op landelijk, Europees en internationaal niveau in om voor e-boeken een

soortgelijke uitzondering op de auteurswet- en regelgeving te verkrijgen als voor fysieke boeken.

De populariteit van de landelijke e-boek-dienst groeit gestaag, mede door de impuls van marketingcampagnes en een toenemend aantal beschikbare titels. Volgens cijfers van de Koninklijke Bibliotheek werden er in 2014 ruim 800.000 e-boeken uitgeleend, en in 2015 het dubbele aantal. In de eerste zes maanden van 2016 bedroeg het maandgemiddelde bijna 225.000 e-boeken, een verdubbeling ten opzichte van dezelfde maanden in 2015. Als deze trend doorzet, zal het totaal over heel 2016 rond de 3 miljoen uitleningen bedragen. Van de 3,8 miljoen bibliotheekleden hebben er inmiddels ruim 310.000 een account aangemaakt. Het aandeel actieve leners, die in het bestek van een maand een of meer titels lenen, schommelt het laatste jaar tussen de 15 en 23 procent.⁵

De Vakantiebib is zowel in aantallen geregistreerde gebruikers als in uitleningen nog een stuk populairder, ondanks de beperkte openstelling – in 2015 alleen in de maanden juli, augustus en september – en het zeer beperkte aantal titels waaruit kan worden gekozen. Natuurlijk speelt mee dat ook niet-leden van de openbare bibliotheek gratis van deze dienst gebruik kunnen maken. In de zomer van 2015 lieten zich 578.000 gebruikers registreren. Gezamenlijk leenden zij 2,25 miljoen e-boeken.⁶

BoekStart en de Bibliotheek *op school*

Samen met Stichting Lezen zijn de openbare bibliotheken sinds 2008 actief met de programma's BoekStart en de Bibliotheek *op school*, als onderdeel van Kunst van Lezen. Kunst van Lezen volgt de 'doorgaande leeslijn 0-18 jaar': een geheel aan interventies dat het lezen wil bevorderen bij kinderen in alle stadia van hun ontwikkeling.⁷ Over de achtergronden van beide programma's en wat er bekend is uit wetenschappelijk onderzoek over de effectiviteit ervan, is meer te lezen in het artikel van Gerlien van Dalen in dit nummer.

Bij BoekStart voor baby's krijgen ouders een brief met een waardebon van gemeente of consultatiebureau waarmee zij bij de bibliotheek een speciaal koffertje kunnen ophalen en hun kind gratis lid kunnen maken. In het koffertje zitten een stoffen boekje, een boekje met een cd met kinderliedjes en informatie voor ouders over het belang van een vroege start met voorlezen voor de taalontwikkeling van hun kind. In de

afgelopen zeven jaar zijn 335.000 koffertjes uitgedeeld, oftewel 48.000 per jaar. De laatste jaren lag het aantal tussen de 55.000 en 60.000, waarmee ongeveer een derde van de in die jaren geboren baby's werd bereikt. BoekStart is vanaf 2012 uitgebreid naar de kinderopvang, waarin 1200 locaties worden bereikt.

De Bibliotheek *op school* is een programma waarin bibliotheken, gemeenten en scholen samenwerken om het lezen en de mediawijsheid (met name informatievaardigheid) op school te stimuleren. Eind 2015 verzorgden 135 van de 156 bibliotheekorganisaties in Nederland op ten minste één basisschool een Bibliotheek *op school*-voorziening. Van de ruim 6500 reguliere basisscholen in Nederland was 44 procent (2871 basisscholen) door het programma bereikt, waarop zo'n 630.000 kinderen zaten. Onderdeel van het programma is een monitoring waaraan leesconsulenten, leerkrachten en leerlingen (vanaf groep 4) deelnemen. Met deze gegevens kan in kaart worden gebracht waar er mogelijk zwakke plekken zitten in de uitvoering van het programma, zodat die gericht kunnen worden aangepakt. In het schooljaar 2015-2016 zijn voor 1400 basisscholen gegevens verzameld. Bijna 13.000 leerkrachten en ruim 127.000 leerlingen hebben vragenlijsten ingevuld. In het vmbo participeren tot dusver 42 scholen aan het programma. Ruim 350 leerkrachten en 6300 leerlingen namen in 2015-2016 aan de monitor in het vmbo deel.

De Nationale Bibliotheekpas

In 2016 voeren openbare bibliotheken de Nationale Bibliotheekpas in. Met de pas wordt het mogelijk gemaakt dat leden niet alleen in hun eigen lokale bibliotheek boeken en andere materialen kunnen lenen, maar in bijna alle bibliotheken in Nederland. Ook kunnen zij de geleende materialen in een andere bibliotheek terugbrengen dan waar zij ze hebben geleend. Het lenen van e-boeken in de landelijke portal is daarbij inbegrepen.

Ook mensen die om de een of andere reden moeite hebben met lezen worden door de openbare bibliotheek met speciale programma's en materialen bediend. De landelijke dienst Passend lezen biedt verschillende vormen van dienstverlening aan in potentie 1,1 miljoen Nederlanders aan, onder wie 300.000 blinden en slechtzienden (een vanwege de vergrijzing groeiende groep) en 630.000 dyslectici.

In veel bibliotheekvestigingen is een Makkelijk Lezen Plein te vinden. Kinderen die niet van lezen houden of er moeite mee hebben (bijvoorbeeld vanwege dyslexie) kunnen

hier terecht. Daarnaast zijn er collecties voor laaggeletterde volwassenen, voor zowel degenen die het Nederlands als moedertaal hebben, als degenen voor wie het een tweede taal is. De boeken zijn geschreven in eenvoudige taal. Soms zijn ze speciaal voor de doelgroep geschreven of hertaald. In de meeste gevallen waren ze al in begrijpelijke taal geschreven en zijn ze geselecteerd vanwege de geschiktheid voor de doelgroep.

Toekomst

Openbare bibliotheken zijn, ondanks teruglopende uitleengetallen, een factor van grote betekenis in de verspreiding van boeken. Het volume uitgeleende boeken is thans nog altijd het dubbele van het aantal verkochte exemplaren. Bovendien geven openbare bibliotheken met speciale programma's en dienstverlening invulling aan een maatschappelijke opdracht: te proberen een zo groot mogelijke groep mensen in aanraking te brengen met de positieve bijdrage die het lezen van boeken levert voor individu en samenleving. Kijkend naar het groeiende aantal baby's, kinderen en jongeren dat met de 'normale' uitleen en speciale programma's en activiteiten wordt bereikt, zit er toekomst in de ruim een eeuw oude bieb.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Noten

¹ Zoals bleek in een onderzoek onder bibliotheekleden en niet-leden in Nederland (Oomes, M. (2015) *De maatschappelijke waarde van openbare bibliotheken in Nederland: een enquêteonderzoek*. Den Haag: Koninklijke Bibliotheek (<http://tinyurl.com/hae22wm>)).

² Per 1 januari 2015 is de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob) in werking getreden (<http://wetten.overheid.nl/BWBR0035878/>). In artikel 5 worden vijf bibliotheekfuncties benoemd die in de praktijk al sinds 2005 werden uitgevoerd: ter beschikking stellen van kennis en informatie; bieden van mogelijkheden tot ontwikkeling en educatie; bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur; organiseren van ontmoeting en debat; en laten kennismaken met kunst en cultuur.

³ Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline (<http://tinyurl.com/NLPublicLibraries>).

⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline (<http://tinyurl.com/NLPublicLibraries>). Zie <http://www.cultuurindex.nl> voor een vergelijking met andere culturele sectoren.

⁵ Raymond Snijders, Vakblog (rsnijders.info/vakblog/2016/04/16/ebooks-bij-de-bibliotheek-2016-03/) en Koninklijke Bibliotheek (2016), Gebruik e-books tm Q2 2016 (cijfers te vinden op <https://www.biebtobieb.nl/berichten/18799>).

⁶ Raymond Snijders, Vakblog (rsnijders.info/vakblog/2016/01/08/ebooks-bij-de-bibliotheek-2015-12/#Downloads_van_ebooks_op_alle_platformen).

⁷ <http://www.kunstvanlezen.nl>.